

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Turkish Language &
Literature Research

Sayı/Issue 12 (Eylül/September 2023), s. 249-268.

Geliş Tarihi-Received: 02.08.2023

Kabul Tarihi-Accepted: 27.08.2023

Araştırma Makalesi-Research Article

ISSN: 2687-5675

DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1336551

Biyografik Vefeyât-nâme *Ravzâtü'l-muflihûn*'da Müellif Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi'nin Biyografisinin İzini Sürmek*

*Tracking the Biography of the Author in Ravzâtü'l-muflihûn Which is a
Biographic Vefeyât-nâme*

Metin YILDIRIM**

Öz

Eski edebiyatımızda biyografik eserler kapsamına giren ve edebiyat tarihi açısından son derece önem taşıyan türlerden biri de tezkire geleneğinin devamı sayabileceğimiz Vefeyât-nâmelerdir. Vefeyât-nâmeler, biyografik özelliklere sahip olmalarının yanı sıra şehrengiz özellikleri de gösteren, bir tür şehir monografisi diyebileceğimiz eserlerdir. İlim, kültür ve sanat tarihi yönünden büyük önem taşıyan Vefeyât-nâme türünün edebiyatımızdaki en zengin örnekleri Bursa şehri adına verilmiştir. Bursa'nın, Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti olması ve Osmanlı tasavvuf tarihinin ilk merkezi olması yönüyle sahip olduğu ayrıcalığı, bu şehirde vefat etmiş mühim şahsiyetleri anlatan Vefeyât-nâmelerin hem sayısının çokluğunda hem de zengin içeriğinde görürüz.

Bursa'nın seçkin şahsiyetlerinden biri olan Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi, yazdığı kırktan fazla eserle Bursalı İsmail Hakkî'dan sonra bu şehrin yetiştirdiği, en çok eser veren ikinci kişidir. Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi, "Bursa Vefeyât-nâmeleri" silsilesinin önemli halkalarından ikisinin, *Ravzâtü'l-muflihûn* ve *Hulâsatü'l-vefeyât*'ın müellifidir. *Ravzâtü'l-muflihûn*, ele aldığı şahıslar hakkında, biyografik zengin malzemeler sunması açısından olduğu kadar müellifin eserde biyografisini anlattığı kişilerle birlikte kendi hayatı hakkında önemli ayrıntılar vermesi, bazı biyografilerde hem anlatıcı hem de aktarılan biyografinin/olayın öznelere biri olarak karşımıza çıkması açısından dikkate değer bir eserdir. Bugüne kadar Gazzî-zâde'nin hayatına dair bilgileri aktaran klasik kaynaklar ve hakkında yapılan akademik çalışmaların yanında bu eseri aracılığıyla da onun biyografisine katkılar sunan yeni bilgilere ulaşılmaktadır. Doktora tezi olarak çalıştığımız *Ravzâtü'l-muflihûn*'da, Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi'nin tanıttığı kişilerin yanı sıra kendi hayatı, yetiştiği ortam, ailesi, eğitimi, hocaları, ilmî ve dinî kişiliğine dair hakkında daha önce bilinenlere ek olarak yeni sonuçlara ulaşılmıştır. Bu makalede bu yeni biyografik malzeme değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi, *Ravzâtü'l-muflihûn*, Vefeyât-nâme, biyografi.

* Bu çalışma, "Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi ve *Ravzâtü'l-muflihûn* Adlı Eseri (İnceleme-Metin-Sözlük)" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

** Dr., Ankara Keçiören Atatürk AİHL, e-posta: suhanperver@windowslive.com, ORCID: 0000-0001-5066-302X

Abstract

Vefeyât-nâmes, which we can consider as a type of tezkire tradition, are one of the genres that are included in the scope of biographical genres in our old literature and are extremely important in terms of literary history. Vefeyât-nâmes are works that we can call a kind of city monographs, which show the characteristics of the city as well as having biographical features. The richest examples of the Vefeyât-nâmes, which is of great importance in terms of science, culture and art history, are given in the name of the city of Bursa. We see the privilege of Bursa in terms of being the first capital of the Ottoman Empire and the first center of the history of Ottoman mysticism, both in the abundance and rich content of the Vefeyât-nâmes describing the important personalities who deceased in this city.

Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi, one of the distinguished personalities of Bursa, is the second person who produced the most works after Bursalı İsmail Hakkı with more than forty works he wrote. Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi is the author of Ravzâtü'l-muflihûn and Hulâsatü'l-vefeyât, two of the important works of the "Bursa Vefeyât-nâmeleri" series. Ravzâtü'l-muflihûn is a remarkable work in terms of presenting rich biographical materials about the people it deals with, as well as giving important details about the author's own life together with the people whose biography he tells in the work, and that we come across as both the narrator and one of the subjects of the biography/event in some biographies. In addition to classical sources and academic studies that contain information about Gazzî-zâde's life, new information that contributes to his biography has been reached through this work. In Ravzâtü'l-muflihûn, which we worked on as a doctoral thesis, new results were obtained in addition to what was previously known about Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi's own life, the people he introduced, the environment he grew up in, his family, education, teachers, scientific and religious personality. In this article, this new biographical materials will be evaluated.

Key words: Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi, Ravzâtü'l-muflihûn, Vefeyât-nâme, biography.

Giriş

XVIII. asrın sonu ile XIX. asrın başında yaşayan, tasavvufi ve ilmî kişiliği ile Bursa'nın önde gelen şahsiyetlerinden biri olan Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi, Bursalı İsmail Hakkı'dan sonra bu şehrin yetiştirdiği, en çok eser veren ikinci kişidir. Hem hadis, tefsir, fıkıh gibi İslami ilimlerde birçok telifatı bulunan bir âlim hem de Halvetî-Celvetî-Kâdirî ve Nakşî tarikatlarından icazetli "câmiu't-turuk" bir şeyh olan Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi; Baldırzâde Şeyh Mehmed Selîsî Efendi'nin *Ravza-i Evliyâ'sı* ile başlayıp Mehmed Şemseddin Efendi'nin *Yâdigâr-ı Şemsî* adlı eseriyle son bulan "Bursa Vefeyât-nâmeleri" silsilesinin önemli halkalarından ikisinin, *Ravzâtü'l-muflihûn* ve *Hulâsatü'l-vefeyât*'ın müellifidir. Bu iki eserden *Ravzâtü'l-muflihûn*, ele aldığı şahıslar hakkında değerli biyografik bilgiler sunması ve oldukça zengin edebî ve kültürel malzemeler barındırması açısından vefeyât-nâme¹ türünün dar sınırlarını aşan dikkate değer bir eserdir. Bu makalenin kaynağını teşkil eden *Ravzâtü'l-muflihûn*'un telif tarihi 1815'tir. Eser, 78 varak müellif hattı tek nüsha olup Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Orhan Bölümü, Nr. 1041'de kayıtlı bulunmaktadır.

Biyografi türünün edebiyat tarihi açısından son derece önemli bir tür olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Hâl böyleyken Bursa'nın meşahiri hakkında önemli biyografik bilgiler veren, Bursa şehir tarihi ve tasavvuf kültürü için son derece önemli kaynaklardan biri olan *Ravzâtü'l-muflihûn* da her türlü incelemeyi hak eden bir eser hüviyetindedir.

Doktora tezi olarak hazırladığımız, çeviri yazılı metnini ve incelemesini yaptığımız *Ravzâtü'l-muflihûn*'da, Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi'nin ele alıp etraflıca tanıttığı kişilerin yanı sıra kendi hayatına, yetiştiği ortama, ailesine, eğitimine, hocalarına, ilmî ve dinî

¹ Türk edebiyatında, çoğunluğu bir zümreye mensup olup vefat etmiş önemli kişilerin tam ya da kısmi biyografilerini ve mutlaka vefatlarını, genelde bir şehir veya bölgeyi merkeze alarak konu edinen, zeyl geleneğine ve çeşitli tasnif usullerine göre oluşturulmuş mensur eserlere Vefeyât-nâme denir (Yıldırım, 2022, s. 45).

kişiliğine dair önemli bilgilere yer verdiği görülmektedir. Eserde temel biyografi kaynaklarımızdan olan tezkirelerde, diğer Bursa Vefeyât-nâmelerinde, ansiklopedik eserlerde ve hakkında daha önce yapılmış akademik çalışmalarda yer alan bilgilere ek olarak yeni tespitlerde bulunulmuştur. Gazzî-zâde'yle ilgili bu yeni bilgilere, müellifin *Ravzâtü'l-muflihûn*'da kaleme aldığı vefeyâtlarda bazen doğrudan bir bilgi olarak bazen de anlatıların satır aralarında dolaylı biyografik malzemeler olarak rastlanmaktadır. Diğer yandan Gazzî-zâde Abdüllatîf Efendi'nin damadı olan ve kendisi de *Gülzâr-ı İrfân* adlı vefeyât-nâme türünde bir eser yazmış olan Mehmed Fahreddin Efendi'nin, *Ravzâtü'l-muflihûn*'a kayınpederinin ölümünden sonra yazdığı anlaşılın terceme-i hâli de (Gazzî-zâde, Orhan 1041, vr. 31b-32a) Gazzî-zâde hakkında biyografik bilgilere ulaşmamızı sağlamaktadır.

Bu makalede, Gazzî-zâde Abdüllatîf Efendi'nin *Ravzâtü'l-muflihûn* adlı eseri üzerine yaptığımız tez çalışması aracılığıyla elde edilen zengin biyografik malzemenin ailesine ve kendi hayatına dönük kısmının makale sınırları çerçevesinde değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaca ulaşabilmek ve yazıda sistemli bir bütünlük sağlayabilmek için makale iki ana başlığa ayrılacaktır. Önce müellif ve ailesi tanıtılarak ana hatlarıyla hayat çizgileri ortaya konacak ve ailesine dair bu tez sürecinde elde edilen bilgilere birinci başlık altında yer verilecektir. İkinci başlık altında ise *Ravzâtü'l-muflihûn*'dan yola çıkılarak bu makalenin esas noktasını teşkil eden Gazzî-zâde Abdüllatîf Efendi'nin hayatına dair doğrudan ya da dolaylı yoldan elde edilen bilgiler değerlendirilecektir.

1. Gazzî-zâde Şeyh Abdüllatîf Efendi ve ailesi

1.1. Adı, Nisbesi ve Mahlası

Gazzî-zâde Abdüllatîf Efendi'den bahseden kaynaklarda çok farklı şekillerde geçen adını ve mahlasını müellifin kendisi, *Ravzâtü'l-muflihûn*'da iki farklı şekilde kullanmıştır: “Şeyh Ahmed-i Gazzî-zâde Seyyid Şeyh ‘Abdu’l-laîf bin Muhammed Es‘ad hafîd-i Gazzî-zâde Şeyh el-hâc Muştafâ en-Neşîb” (Orhan 1041, vr. 1a) ve “Şeyh Ahmed-i Gazzî-zâde Seyyid Şeyh ‘Abdu’l-laîf bin Muhammed Es‘ad” (Orhan 1041, vr. 4b). Müellifin adı, kendi eserinde “Abdüllatîf” olarak kaydedildiği gibi ondan bahseden bütün biyografik kaynaklarda da aynı şekilde geçmektedir.

Abdüllatîf Efendi, “Büyük dedesi Ahmed-i Gazzî'ye nisbetle ‘Gazzî-zâde’ diye tanındı.” (Türer, 1996, 13/540). Müellifin büyük dedesi Ahmed-i Gazzî'den itibaren her nesilde kullanılan “Gazzî” nisbesi, Gazzî-zâde Abdüllatîf Efendi'den sonra kullanılmamıştır (Karaköse, 2018, s. 43). Gazzî-zâde Abdüllatîf'in ileride hakkında ayrıntılı bilgi verilecek olan oğlu Ahmed Hasîb'ten (ö.1283/1866) sonraki üyeler bu nisbe yerine babalarının isimleriyle anılmışlardır.

Gazzî-zâde Abdüllatîf Efendi'nin “şeyh” unvanını kullanması ise dedesi Mustafa Nesîb Efendi'nin yerine Gazzî Dergâhı postnişini olmasındandır. Ailesinin Hz. Peygamber'in soyundan geldiğine dair kaynaklarda bir bilgi olmadığından isminin başında kullandığı ‘Seyyid’ unvanını da ‘efendi, önder’ anlamıyla kabul etmek gerekir (Yıldırım, 2022, s. 51). Ayrıca yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere babası Muhammed/Mehmed Es‘ad’a (ö. 1192/ 1778) nisbetle “‘Abdu’l-laîf bin Muhammed Es‘ad” ve dedesi Mustafa Nesîb Efendi'ye (ö. 1202/1787) nisbetle de torun manasına “hafîd-i Şeyh Ahmed-i Gazzî-zâde Şeyh Muştafâ en-Neşîb” ya da “hafîd-i Gazzî-zâde Şeyh el-hâc Muştafâ en-Neşîb” olarak adlandırılmıştır. Ayrıca şiirlerinde de “Hafid” mahlasını kullandığı

bilinmektedir.² Sonuç olarak müellifin adı en yaygın kullanımıyla Gazzî-zâde Şeyh Seyyid Abdülatîf Efendi'dir.

1.2. Doğum Yeri ve Tarihi

Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi hakkında bilgi veren kaynakların hepsi ittifakla onun doğum tarihi olarak 1190/1776 bilgisini vermektedirler. Ayrıca dedeleri Ahmed-i Gazzî ve Mustafa Nesîb Efendi'den itibaren Abdülatîf Efendi'nin de meşihat makamında bulunduğu Gazzî Dergâhı, Bursa'da Duhter-i Şerif Mahallesi'nde yer aldığı için – konuyla ilgili herhangi bir kayıt bulunmamakla birlikte- Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi'nin bu mahallede doğduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

*Ravzâtü'l-muflihûn'*da Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi'nin biyografisini yazan Mehmed Fahreddîn Efendi, "...Câmi'-i Kebîr imâmi es-Seyyid Muḥammed Es'ad Efendi'niñ şûlbünden biñ yüz toḡsan târiḡinde mehd-i vücûda ḡadem-resâ olup..."(Orhan 1041, vr. 31b) demektedir; kendi eseri olan *Gülzâr-ı İrfân'*da da aynı bilgiyi tekrarlamaktadır (Güzel, 2021, s. 440). Mehmed Fahreddîn Efendi'nin bu ibaresinden, Abdülatîf Efendi'nin babasının Bursa Cami-i Kebir/Ulu Cami imamı olduğunu anlıyoruz. Gazzî-zâde hakkında bilgi veren biyografik kaynaklardan sadece *Sefîne-i Evliyâ'*da "*Gurre-i garrâ-yı vücûdu 1191 senesinde Bursa'da tulû' etmiştir.*"(Vassâf, 2015, 5/134) denilerek doğum tarihi bilgisi olarak 1777 yılı verilmektedir.

Sonuç olarak Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi 1190/1776 yılında Bursa'da dünyaya gelmiştir. Onun doğumuyla ilgili bir ayrıntıya yine kendi eserinden ulaşıyoruz. Gazzî-zâde, *Ravzâtü'l-muflihûn'*da dedesi Mustafa Nesîb Efendi'nin onun doğumuna sevindiğini, dervişanın rivayetlerine dayanarak şöyle anlatmaktadır:

"Kendü mürîdânı ve mu'tekîdânından menḡuldür ki bu faḡîr-i pür-taḡşîr, 'âlem-i dünyâyâ ser-nihâde oldıḡum gün ḡaremnden taşra çıkup buyurmuşlar ki 'Bu sâ'atde kerîmem Ruḡiyye'nin bir oḡlı 'âlem-i şühûda geldi. Ḥazerât-ı pîrân-ı 'azîzân, postı elimden alıp toḡan oḡlana verdiler.' Buyurdıkları 'ayn ile kerâmetinden olarak zuḡur eyledi. Zîrâ bizim bu posta nâ'il olmamız emr-i muḡâl idi. Nefes-i ḡudsiyyeleri berekâtı oldıḡına iştibâhım yokdur."(Orhan 1041, vr. 10a).

Gazzî-zâde ayrıca bu rivayet aracılığıyla meşihat makamında bulunmasını mütevazı bir şekilde dedesinin kerameti olarak göstermektedir.

1.3. Ailesi

Gazzî-zâde'nin baba tarafından ailesi hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Ailenin ismini aldığı ve onun şahsında Bursa'da meşhur olduğu, anne tarafından büyük dedesi olan Ahmed-i Gazzî ise 1054/1644'te Gazze'de doğmuştur. Zamanının tanınmış âlimlerinden ders alıp Ezher'de otuz yıl hocalık yapan Ahmed-i Gazzî 1086/1675 yılında İstanbul'a gelmiş, sonra Bursa'ya yerleşmiştir (Tekeli, 2016, s. 33). Molla Fenâri Medresesi'ne müderris tayin edilen Gazzî, aynı zamanda Cami-i Kebîr'de halka açık ilmî-dinî dersler vermiştir (Vassâf, 2015, 5/127).

"Gençlik yıllarında tasavvufî konulara pek ilgi duymayan Gazzî, ilerleyen yaşının ve Bursa'nın mânevî havasının da tesiriyle tekke ve tarikat dünyasına daha sıcak bakmaya başladı. Bir yandan müderrislik yaparken öte yandan bir mürsîd aramaya koyuldu. Bu arada zaman zaman sûfilerle tartışarak onların dinen sakıncalı bulunduğu yorum ve davranışlarına engel olmaya çalıştı. Devrin büyük sûfisi Niyâzî-i Mısri'nin Limni

² Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi'nin şairliği kaynaklarda belirtilmekle birlikte bugüne kadar şiirlerine herhangi bir örnek verilmemiştir. Gazzî-zâde'nin BİYEK, Orhan 5997 numarada kayıtlı bulunan bir mecmuadaki şiirleri, hazırlamakta olduğumuz bir makalede yayımlanacaktır.

sürgününden Bursa'ya dönmesi (1103/1691) Gazzî'nin hayatında yeni bir devir açtı.” (Tekeli, 1996, 13/539).

Meşhur mutasavvıf Niyâzî-i Mısırî'nin tasavvufî çekim alanına giren Ahmed-i Gazzî'nin bir süre sonra onun Bursa'daki halifesi olduğunu görmekteyiz. İlk zamanlarda tasavvufa karşı oldukça mesafeli duran Ahmed-i Gazzî'nin, önceden öğrencilerini bile şiddetle menettiği tasavvuf yoluna, hac yolculuğunda iken şahit olduğu manevi hâller ve Niyâzî-i Mısırî'nin insanları ilk anda cezbeden güçlü kişiliğinin etkisiyle girdiği söylenir. Niyâzî-i Mısırî'ye intisap eden ve rivayete göre kırk gün³ gibi kısa bir zaman içinde sülûkunu tamamlayan Ahmed-i Gazzî, Ulu Cami'de yapılan bir törenle 1104/1693'te onun halifesi olur (Şemseddin, 1997, s. 202).

Niyâzî-i Mısırî'nin Limnî'ye sürgün edilmesinden sonra halifesi olarak Mısırî Tekkesi'nin postuna oturan Ahmed-i Gazzî, tarikat içinde cereyan eden bazı meseleler yüzünden⁴ meşihat makamından ayrılarak sonraki dönemlerde Bursa'nın en meşhur dergâhlarından olacak olan Gazzî tekkesini 1108/1696 yılında kurmuştur (Karaköse, 2018, s. 45). İşte Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi'nin bütün ömrünü geçirdiği ve adıyla özdeşleşen Gazzî Dergâhı'nın kuruluşu böyle gerçekleşmiştir.

1143/1730 yılında, Ahmed-i Gazzî henüz hayattayken kırk yaşındaki oğlu Abdülatîf Efendi, oğlundan sekiz yıl sonra da 1150/1738 yılında kendisi vefat etmiştir (Güzel, 2021, s. 439.; Vassâf, 2015, 5/130.; Şemseddin, 1997, s. 209-210). İşte Ahmed-i Gazzî'nin yukarıda bahsedilen oğlu Abdülatîf Efendi'den olma torunu Mustafa Nesib Efendi, Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi'nin anne tarafından dedesidir ve 1135/1723 yılında Bursa'nın Tahtakale semtinde dünyaya gelmiştir. Babası Abdülatîf Efendi'yi henüz sekiz yaşındayken kaybeden Mustafa Nesib, dedesi Ahmed-i Gazzî'nin himaye ve terbiyesinde yetişerek ondan Halvetî-Mısırî tarikatının icazetini almıştır. Mustafa Nesib, dedesinin vefatıyla yine onun vasiyeti üzerine on yedi yaşındayken Gazzî Dergâhı'nın ikinci postnişini olmuştur (Şemseddin, 1997, s. 210). Ahmed-i Gazzî gibi Mustafa Nesib Efendi de Ulu Cami'de tefsir dersleri vermiştir. Elli yılı aşkın süre meşihat makamında bulunan Mustafa Nesib Efendi, 18 Muharrem 1202/30 Ekim 1787 Salı günü vefat etmiştir (Güzel, 2021, s. 440. ; Şemseddin, 1997, s. 212. ; Vassaf, 2015, 5/132; Tâhir, 2016, 1/147). Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi, dedesinin şahit olduğu ölümünü *Ravzâtü'l-muflihûn*'da şöyle anlatmaktadır:

“Muharremü'l-ħarâmîñ on sekizinci gicesi idi ve biñ iki yüz iki senesi idi. Şalât-ı ‘îşâ’ı sâ‘at dörtde edâ idüp firâş üzerinde evrâd ü ezkârlarını tamâmen tilâvet eyleyüp bu fakîre “Abdu'l-lañif seni Allâh Te‘âlâya emânet eyledim.” deyü du‘â eyleyüp mübârek yed-i şeriflerini yüzlerine mesh idüp bir kerre ‘Yâ Hü’ diyüp hemân-dem mürğ-i rûh-ı pür-fütûhları ihtidâ’-i melâ’ike-i rahmet ile a‘lâ-yı ‘illiyyîne tayerân ve vâşıl-ı rahmet-i ğufrân olmuşlardır.” (Orhan 1041, vr. 10a).

Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi'nin *Ravzâtü'l-muflihûn*'da en geniş şekilde anlattığı birkaç biyografiden biri dedesi Mustafa Nesib Efendi'ye aittir (Orhan 1041, vr. 9a-11a). *Ravzâtü'l-muflihûn*'da Mustafa Nesib Efendi'nin “Nesib” mahlasıyla birkaç şiiri

³ *Yâdigâr-ı Şemsî*'de bu durum şöyle anlatılır: “Zaten yağlı fitili hazırlanmış kandil gibi bir kibrite ihtiyaç olduğundan kırk günde tekmîl-i esmâ ile bin yüz dört Ramazânında Câmî’-i Kebîr’de ‘alâ mele’-n-nâs hilâfet u irşâda icâzet virirler.” (Şemseddin, 1997, s. 202).

⁴ Mehmed Şemseddin Efendi'nin *Yâdigâr-ı Şemsî*'de ayrıntılarıyla anlattığı, Mısırî Tekkesi halifeleri arasında cereyan eden olaylar ve Ahmed-i Gazzî'nin Mısırî Tekkesi'nden ayrılışı hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: (Şemseddin, 1997, s. 205-206).

örneklerek (Orhan 1041, 11a) mürettep bir divanının olduğu belirtilmekte ise de kütüphanelerde divanın herhangi bir nüshasına rastlanmamıştır.⁵

Erkek evladı olmayan Mustafa Nesîb Efendi, kızı Rukiyye'yi⁶ Ulu Cami imamlarından Mehmed Esad Efendi (ö. 1192/1778) ile evlendirmiş ve bu evlilikten Gazzî-zâde Abdülatif Efendi dünyaya gelmiştir. Gazzî-zâde'nin annesi ve babası hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Ancak "Ulu Cami'de görev yapmış imamlar hakkında Şeriye sicil kayıtları esas alınarak yapılan bir çalışmada Gazzî-zâde'nin babası Muhammed Esad Efendi'nin ismi geçmektedir."⁷(Yıldırım, 2022, s. 56).

Bildiğimiz kadarıyla Gazzî-zâde Abdülatif Efendi'nin başka kardeşi yoktur. Babasının, o henüz iki yaşındayken vefat etmiş olması da bu bilgiyi desteklemektedir. "Gazzî-zâde, Ravzâtü'l-muflihûn'da Cami-i Kebir İmamı Mahmud Efendi biyografisini verirken 'Bînarbaşı Kıbristânî'nda Kuzgunluk-nâm mahallde pederim Muhammed Es'ad Efendi'ye hem-civâr-ı mezâr olmuşlardır.' dediğine göre buradan, babasının Pınarbaşı Mezarlığı'nın Kuzgunluk adlı bölgesinde medfun olduğu bilgisine ulaşılmaktadır." (Yıldırım, 2022, s. 56).

Babasının erken ölümüyle iki yaşında yetim kalan Gazzî-zâde Abdülatif Efendi'ye Mustafa Nesîb Efendi hem babalık hem dedelik yapmış; aynı zamanda şeyhi olarak onun manevi gelişiminde etkili olmuştur. Nitekim Mustafa Nesîb Efendi'nin vefatıyla henüz on iki yaşındayken Gazzî Dergâhı postuna oturmuştur.

1.4. Eşi ve çocukları

Gazzî-zâde Abdülatif Efendi'nin eşiyle ve eşinin ailesiyle ilgili bilgiler de yok denecek kadar azdır. "Ancak Ravzâtü'l-muflihûn'da bu konuyla ilgili az da olsa bazı bilgiler mevcuttur. Gazzî-zâde'nin ne zaman, kiminle evlendiği bilinmemekle birlikte Ravzâtü'l-muflihûn'da kayınpederinin⁸ Ulu Cami'de müezzin olarak görev yaptığı ve güzel sesiyle insanları cezbettirdiği bilgisi yer almaktadır." (Yıldırım, 2022, s. 56).

Kaynaklarda Gazzî-zâde Abdülatif Efendi'nin üçü erkek ikisi kız olmak üzere beş çocuğu olduğu bildirilmektedir. Oğulları Ahmed Atâullah, Mehmed Said ve Ahmed

⁵ İsmail Hakkı Aksoyak, Bursa İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunan "Mecmua, OR 2087." künyeli mecmuanın 43b-46b. sayfaları arasında yer alan Mustafa Nesîb Efendi'ye ait bazı şiirleri tespit etmiş; "Gazeliyyât-ı Şeyh Ahmed Nesîb başlığı ile kayıtlı Nesîb'e ait yirmi iki gazele" yer verdiği bir makalede bu şiirleri "Bursalı Şeyh Gazzî-zâde Mustafa Nesîb' in Şiirleri" başlığıyla yayımlamıştır (Aksoyak, 2021, s. 1572-1587).

⁶ Gazzî-zâde'nin annesinin adının Rukiyye olduğunu Ravzâtü'l-muflihûn'dan öğrenmekteyiz. Müellifin annesinin adı eserde sadece bir yerde geçmektedir (Orhan 1041, vr. 10a).

⁷ M. Asım Yediyıldız'ın "Bursa Ulucâmi İmâmlığı ve İmâmları" başlıklı makalesinde şu bilgi yer almaktadır: "Es'ad Efendi (ö. 1192/1778) Mısıriye dergahının üçüncü şeyhi olan ve 1190/1776'da doğan Abdülatif Gazzî'nin babasıdır." (Yediyıldız, 2008, 140).

⁸ Ravzâtü'l-muflihûn'da kayınpederinin adının Abdurrahman Efendi olduğu ve merhum olduğu bildirilmektedir: "Câmi'-i Kebîr şalâ-kârî Muştafâ Efendi, ... bir gün Câmi'-i Kebîr'e namâza gelüp kayınpederim merhûm 'Abdu'r-rahmân Efendi mü'ezzin olma takrîbi anıñ şadâ-yı hûbına ta'aşşuk idüp hergün şabâh namâzı Câmi'-i Kebîr'e Tapu'dan gelüp ba'de edâ'î' ş-şalât yine 'avdet idüp vakt-i işrâka kadar Tapu'ya gelüp şubâniyyet hîdmetine dahî fütür virmeyerek 'ale'd-devâm on dört sene bu minvâl üzre yaz u kış Câmi'-i Kebîr'e şabâh namâzına gelürken..." (Orhan 1041, vr. 71b). Bu bilgiden, eserin telif tarihi olan 1815'ten önce Gazzî-zâde'nin kayınpederi Abdurrahman Efendi'nin öldüğü bilgisi çıkmaktadır. Hasan Basri Öcalan'ın, "Gazzî-zâde Abdülatif'in Kaleminden Bursa Dergâhları" adlı makalesinde herhangi bir kaynağa dayanmadan Gazzî-zâde Abdülatif Efendi hakkında belirttiği "Enâri Dergâhu Şeyhi Bedreddin Efendi'nin hizmetine girmiş (...) 1803 yılında kızıyla evlenerek ona damat olmuştur." (Öcalan, 2012, s. 45) bilgisi doğru değildir. Ayrıca çocuklarının yaşları göz önüne alındığında da Gazzî-zâde'nin, Öcalan'ın belirttiği şekliyle 1803'te evlendiği bilgisinin doğru olmayacağı anlaşılmaktadır. Gazzî-zâde'nin damadı Mehmed Fahreddin Efendi Ravzâtü'l-muflihûn'da "...halîle-i muhteremim Seyyide Hüsniye Hanım ... sinn ü sâli kırk bir a'dâdına erişdikde biñ iki yüz elli altı ..." (Orhan 1041, vr. 32a) tarihinde öldü demektedir ki buna göre Hüsniye Hanım 1215/ 1800 yılında doğmuştur.

Hasib (ö. 1283/1866); kızları da Zeynep Zehra⁹ ve Hüsnüye (ö. 1256/1840)'dir. Gazzî-zâde Abdülatif Efendi'den sonra dergâhın dördüncü postnişini olacak olan oğlu Ahmed Hasib'in yaşayıp diğer oğullarının kendinden önce vefat ettiği kaynaklarda bildirilse de (Şemseddin, 1997, s. 215.; Vassâf, 2015, 5/139.; Atlansoy, 1998, s. 104.; Tekeli, 2016, s. 44.; Türer, 1996, 13/540) nüfus defterlerine göre Bursa'nın ekonomik ve sosyal yapısı üzerine yapılmış bir çalışma (Kaplıanoğlu: 132), bu bilgiyi tartışmaya açmaktadır. Bu çalışmadaki "Duhter-i Şerif Mahallesi'nde 1. sırada kayıtlı Kutbü'l-ârifin Şeyh Ahmed-i Gazzî hazretleri hangâhında imam ve zaviye şeyhi Şeyh es-Seyyid Hacı Abdülatif Efendi b. Mehmet Saîd Efendi (45 [yaşında]) ile oğlu Habib Efendi de cami hatibidir." kaydı, Gazzî-zâde'nin çocuklarıyla ilgili mevcut bütün biyografik kaynaklarda, Gazzî-zâde Abdülatif Efendi'den sonra dergâhın şeyhlik makamına oğlu Ahmed Hasib Efendi'nin geçtiği bilgisinin gözden geçirilmesi gerektiğini ve konunun aydınlatılabilmesi için yeni bilgilere ihtiyaç olduğunu göstermektedir.¹⁰

Tez çalışması esnasında karşılaşılan bir diğer husus da Gazzî-zâde Abdülatif Efendi'nin halefi olarak makamına geçtiği belirtilen oğlu Ahmed Hasib Efendi'nin adı meselesidir. Tez sürecinde incelenen döneme ait eserlerde adının "Ahmed Hasib" olarak değil "Abdülatif Hasib" olarak geçtiği görülmüştür. Bu kullanımın ilk kez *Yâdigâr-ı Şemsî*'de¹¹ geçmesinden dolayı anlaşıldığı kadarıyla sonraki kaynaklar, bu yanlış bilgiyi ondan alarak tekrar etmişlerdir. Gazzî-zâde'nin oğlu Ahmed Hasib Efendi'nin asıl adının "Abdülatif Hasib" olduğuna dair tez çalışmamızda ulaştığımız kanıtlar şunlardır:

- a- Bursa İnebey Kütüphanesinde kayıtlı Orhan 5997 numaralı ve içinde Gazzî-zâde Abdülatif Efendi'nin el yazısıyla notlarının yer aldığı bir mecmuada "Bu mecmua

⁹ Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliyâ* adlı eserinde "Muhammed Said, Atâullâh ve Ahmed Hasib isminde üç oğlu; Zeynep, Zehra ve Hüsnüye namında üç kerimesi olup, Zehra Hanım'dan zürriyetleri baki kalmıştır." (Vassâf, 2015, 5/139) diyerek Zeynep Zehra Hanım'ı iki ayrı kişi gibi göstermiştir. Aynı hatayı Ramazan Önal, yüksek lisans tezinde tekrar etmiştir (Önal, 2013, s. 14).

¹⁰ Biyografik kaynaklar, Ahmet Hasib Efendi'nin Gazzî-zâde Abdülatif Efendi'den sonra dergâhın dördüncü postnişini olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Raif Kaplıanoğlu'nun çalışmasının kapsadığı yıllarda (1830-1843) -eğer hayattaysa- Mehmed Said Efendi'nin 45 yaşlarında olması gerekmektedir. Ancak hayatta olması bir yana dergâhın şeyhi olduğu bilgisine ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir. Bu bilgi doğrulanabilirse Ahmed Hasib'in dergâhın beşinci şeyhi olması gerekir. Diğer yandan Mehmed Şemseddin Efendi'nin belirttiğine göre "Pederim merhum gençliği esnasında bir münasebetle dergâhlarına [Gazzî Dergâhı] gitmiş edâ-yı salât esnasında [Ahmed Hasib Efendi] imamete geçir(il)miş, vâli-i vilâyet ile erkân-ı memleketden de bazıları mevcud imiş. Ba'de's-salât kendisinin hâfız olmasıyla beraber sadâ ve edâsı ba-husûs kırâati hoşuna gitmekle taltif ider, elini öpdüğü sırada 'Oğlum okuyor musun?' demişler. Peder-i merhûm da bi't-tabi 'evet' cevabında bulunur. 'Aman evladım oku oku, zirâ câhil şeyh hiçbir şeye yaramaz' diye tahsîl-i ilme teşvik ü tergebde bulunduğumu naklîderler idi." (Şemseddin, 1997, s. 216). Bu bilgiye göre Mehmed Şemseddin Efendi'nin babası Şeyh İsmail Nazif Efendi (ö. 1888/1305) bizzat Ahmed Hasib Efendi'yle Gazzî Dergâh'ında tanışmış bu olayı da oğluna aktarmıştır. Üstelik Ahmed Hasib Efendi, 1283/1866 senesinde vefatından sonra dergâhın haziresine defnolunmuş; makamına oğlu Necib Efendi oturmuştur. Ahmed Hasib Efendi'nin dergâhta postnişin olduğu konusunda şüphe yoktur. Devlet Arşivleri'inde yer alan (Yer: 39-b) kayıtlı, 1255/1840 tarihli bir belgede "eş-Şeyh es-Seyyid Abdülatif Hasib Filibe Nezareti Mukataası, eş-Şeyh Ahmed el-Gâzî [Gazzî kelimesi yanlış okunmuş] Zâviyesi, Bursa." kaydı da bu bilgiyi desteklemektedir. *Gülzâr-ı İrfân* müellifi Mehmed Fahreddin Efendi, Gazzî-zâde'nin biyografisini bize ulaştıran en eski kaynaktır. Aynı zamanda ailenin damadı da olan Mehmed Fahreddin Efendi'nin ne kendi Vefeyât-nâmesi olan *Gülzâr-ı İrfân*'da ne de *Ravzâtü'l-muflihûn*'a sonradan eklediği Gazzî-zâde'nin biyografisi bölümünde, hanımı Seyyide Hüsnüye Hanım dışındaki çocuklarından bahsetmiştir. Bu durumda Gazzî-zâde'nin çocukları hakkında bilgi veren en eski kaynak olarak Mehmed Şemseddin Efendi'nin *Yâdigâr-ı Şemsî* adlı eseri kalmaktadır. Bu konuda bir yanlışlık varsa muhtemelen bu kaynaktaki bilgilerin sonrakilerde tekrarlanmasıyla yaygınlaşmıştır. Sonuç olarak bu konunun aydınlığa kavuşması için yeni bilgilere ihtiyaç vardır (Yıldırım, 2022, s. 57-58).

¹¹ Mehmed Şemseddin Efendi, *Yâdigâr-ı Şemsî* adlı eserinin Gazzî Dergâh'ını anlattığı bölümünün 216. sayfasında "eş-Şeyh Ahmed Hasib Efendi" başlığı altında şu bilgiyi vermektedir: "Abdü'l-latif Efendi'nin irtihâlinden sonra ferzend-i edîbi Ahmed Hasib Efendi post-ı meşihatde mekîn ve icrâ-yı usûl-i tarikat ile mürebbî-i sâlikîn olmuştur." (Şemseddin, 1997, s. 215, 216).

- Seyyid Şeyh el-Hâcc Abdülatîf Hasîb Efendi'nindir.*" yazmaktadır (Mecmua, Orhan 5997, vr. 1a).
- b- Yine Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi'nin Bursa İnebey Kütüphanesinde Orhan 1240 numarada kayıtlı "*Dürretü'l-Beyzâ fî-Şeref-i Mevlidi'l-Mustafâ*" adlı eserinin müstensihinin de "Abdülatîf Hasîb" olduğu eserin girişinde kayıtlıdır. (Gazzî-zâde, Orhan 1240, vr. 1b).
- c- Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi'nin en önemli eserlerinden sayılan *Vâkı'ât*'ın mevcut üç nüshasından birinin müstensihinin müellifin oğlu olan ve iyi bir hattat olduğu bilinen Abdülatîf Hasîb olduğunu "*Hattat eserin sonu olan 187a'da 'Şeyh Ahmedzade es-Seyyid el-Hac Abdülatîf Hasîb gufira leh' diye kendisini tanıtmaktadır.*" bilgisini vermek suretiyle Hamdi Tekeli yapmaktadır¹² (Tekeli, 2001, s. 108).
- d- Devlet Arşivleri'nde yaptığımız araştırmalarda bu konuya açıklık getiren bazı belgeler elde edilmiştir. Bunlardan 10.09.1247/1832 tarihli belgenin (Yer no:1586-21) "*Bursa'da Şeyh Ahmed Câmî'i hitâbetinin Seyyid Abdülatîf'e tevcihi.*" adlı konu bilgisinden başka belgenin içeriğinde "*Bursa'da vâki' Şeyh Ahmed-i Gazzî Câmî-i şerîfinin hitâbeti mahlûl olmağla erbâba istihkâkdan Seyyid Abdülatîf Hasîb halîfe-i sadaka buyurulmak...*" şeklindeki içeriğinden, 18 Ocak 1832'de vefat eden Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi'nin yerine oğlu Abdülatîf Hasîb'in atandığı bilgisine ulaşılmaktadır. Yine 1255/1840 tarihli bir arşiv belgesinde (Yer no:39-b) dergâhın şeyhi olarak "*eş-Şeyh es-Seyyid Abdülatîf Hasîb*" kaydı yer almaktadır. Devlet Arşivleri Başkanlığı'nda yer alan 1265/1849 tarihli başka bir belgenin (Yer no:130-3473) konusu "*Bursa'daki Şeyh Ahmed Gaz[z]î Dergâhu Postnişini Abdülatîf Efendi'ye atıyye verilmesine dair.*" şeklindedir.
- e- İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmalar bölümünde 2863 numaraya kayıtlı bulunan *Melevî Ali Sıddık Baba Divanı*'nda¹³ tespit ettiğimiz bir şiir de yukarıdaki görüşleri destekler mahiyettedir. Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi'nin hocalığını da yapmış olan Melevî Ali Sıddık Baba (ö. 1244/1828), Gazzî-zâde'nin doğan oğlu için 9 beyitlik bir kıta ile tarih düşürmüştür. Hocası Ali Sıddık Baba'nın Gazzî-zâde'den övgüyle bahsettiği bu manzumeden anlaşıldığı kadarıyla Gazzî-zâde, uzun süre bir oğlu olması için dua ederek beklemiştir. "*Oğluna adını ikrâm eyledi Abdülatîf*" dizesinden duası kabul olunca oğluna kendi adı olan "Abdülatîf" adını verdiği anlaşılmaktadır. Bu manzumenin tamamı şöyledir:

*Kutb-ı vakt Şeyh Ahmed-zâdenin
Mazhar-ı sırrı Hafîdi ol şerîf
Şehr-i irfân ma'den-i fazl u kemâl
Ârif-i Hak ya'nî Şeyh Abdülatîf
Dest açıp dergâhuna dirdi müdâm
Bir oğulcuğ eyle ihsân yâ Latîf
Mâh-peyker bir püser virdi k'ana
Görmemiş mislini âbâ-yı selîf
Kendi nâmı ile kıldı nâm-ver
K'ola meslekinde bir merd-i hanîf
Redd olunmaz idelim hayr du'â*

¹² Tekeli, verdiği bu bilgiye rağmen tezinde "Abdülatîf Hasîb"ten diğer akademik çalışmalarda olduğu gibi "Ahmed Hasîb" olarak bahsetmektedir.

¹³ Bu divan hakkında yapılmış tez çalışması için bkz. Sandal, Neslihan. (2017) Sıddık Ali Baba Divançesi, Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi. (Tez çalışmasının 105-106. sayfalarında yer alan bu şiirin çevirisinde bazı okuma hataları yapılmıştır.)

Dest açınca dergehe mûr-ı za'îf
 İde ecdâd-ı kirâmı tek kerîm
 Hâme-i keşf ü kerâmâta leff
 Düşdü târîh-i velâdet bir güzel
 Ceoherîn musrâ' mazmûnu münîf
 Kilk-i Sıddîk eyledi imlâ hemân
 Oğluna adını ikrâm eyledi Abdüllatîf (1222/1807)

(Mevlevî Sıddık Baba Divanı, TY 2863, vr. 26a).

Bu bilgiler ışığında Gazzî-zâde Abdüllatîf Efendi'nin yerine Gazzî Dergâhı'na şeyh olan oğlunun adı erken dönem kaynaklarının hiçbirinde "Ahmed Hasîb" olarak geçmemekte, hepsinde "Abdüllatîf Hasîb" olarak geçmektedir. Bu hatalı bilgi, muhtemelen *Yâdigâr-ı Şemsî* aracılığıyla yaygınlaşmıştır (Yıldırım, 2022, S. 60).

Gazzî-zâde Abdüllatîf Efendi, kızları Zeynep Zehra ve Hüsniye'yi dönemin Bursa tasavvuf muhitinden kişilerle evlendirmiştir. Bu bilgi *Yâdigâr-ı Şemsî*'de şöyle yer almaktadır: "Bin iki yüz yigirmi sekiz senesi Saferinde Narlı Şeyhi Fahre'd-din Efendi'yi postuna iclâs ve kerîmesi Hüsniye Hânım'ı¹⁴ tezevvüc iderek dâmâd itmiş..." (Şemseddin, 1997, s. 215). Burada bahsedilen kişi, diğer bir Bursa Vefeyât-nâmesi olan *Gülzâr-ı İrfân*'ın müellifi Mehmed Fahreddin Efendi'dir (ö. 1272/1855). Gazzî-zâde Abdüllatîf Efendi, diğer kızı Zeynep Zehra Hanım'ı da İncirli Dergâhı şeyhi Eşrefzâde sülalesinden Nâfiz Efendi (ö. 1282/1865) ile evlendirmiştir.

Gazzî-zâde Abdüllatîf Efendi'nin kızlarından Hüsniye Hanım'ın vefat şekli kaynaklarda benzer ifadelerle yer almaktadır. Buna göre Hüsniye Hanım, illet-i sevdâya mübtelâ olup cinnet getirerek 18 Şevval 1256 (13 Aralık 1840)'da çocuksuz bir şekilde vefât etmiştir (Karaköse, 2018, s. 50). Hüsniye Hanım'ın vefatını eşi Mehmed Fahreddin Efendi de *Ravzâtü'l-muflihûn*'da Gazzî-zâde'nin biyografisini yazdığı bölümde şöyle anlatmaktadır:

"Şeyh-i müşârün ileyhiñ kerîme-i mükerrmeleri ve bu 'abd-i 'âciziñ halîle-i muhteremim Seyyide Hüsniye Hânım, biñ iki yüz elli üç Muhtarremü'l-ğarâmında giriftâr-ı kemend-i cezbe-i Hâlık-ı bî-çün ve nice demler şüret-i hâli diğer-gün olarak 'illet-i sevdâ elinde zâr u zebûn olup bi-emri'llâhi Te'âlâ le'âli-i sinn ü sâli kırk bir a'dâdına erişdikde biñ iki yüz elli altı Şevvâl'iniñ on sekizinci ve Kânûn-ı evvel'iñ ibtidâsı olan yevm-i ehad evrâk-ı nihâl-i hayâtı serd-i şitâ-i zemherîr-i memât ile rizân ve rûh-ı şerîfi vâsıl-ı gülşen-serây-ı cinân olup Şeyh Ahmed el- Gazzî Hânkâhı tevhid-hânesiniñ cânib-i garbisinde vâki' hadîka-i cennet-nümâda günûde-i gül-pister-i lahd-i mağfiret-eşer olmuştur." (Orhan 1240, vr. 32a)¹⁵

Gazzî-zâde Abdüllatîf Efendi'nin kızları üzerinden soyu, Hüsniye Hanım'ın yukarıda belirtildiği üzere çocuk bırakmadan vefat etmesi üzerine, diğer kızı Zeynep Hanım ve damadı Eşrefzâde Nâfiz Efendi vasıtasıyla sürmüştür. Zeynep Zehra Hanım'ın oğulları Ahmed Ziyaeddin (ö.1324/1907) ve İsmail Galib (ö.1284/1867) Bursa'nın önemli tasavvufi merkezlerinden olan İncirli Dergâhı'nda şeyhlik görevinde bulunmuşlardır (Karaköse, 2018, s. 50).

¹⁴*Ravzâtü'l-muflihûn*'da (Orhan, 1041, vr. 32a) Gazzî-zâde'nin biyografisini yazan Mehmed Fahreddin Efendi "...âalîle-i muóteremim Seyyide Öüsniye Öanım ... sinn ü sâli úrú bir aedÂdına erişdikde biñ iki yüz elli altı ..." tarihinde öldü demektedir. Bu bilgiye göre Hüsniye Hanım 1215/1800 yılında doğmuş, 1228/1813 tarihinde 13 yaşındayken Mehmed Fahreddin Efendi ile evlenmiştir. 1207/1793 doğumlu olan Mehmed Fahreddin Efendi de bu tarihte 20 yaşındadır. (Mehmed Fahreddin Efendi'nin biyografisi için bkz. Bilal Güzel, *Gülzâr-ı İrfân*, s. 21-23.)

¹⁵ Bu konuyla ilgili olarak ayrıca bkz. Şemseddin, 1997, s. 172.

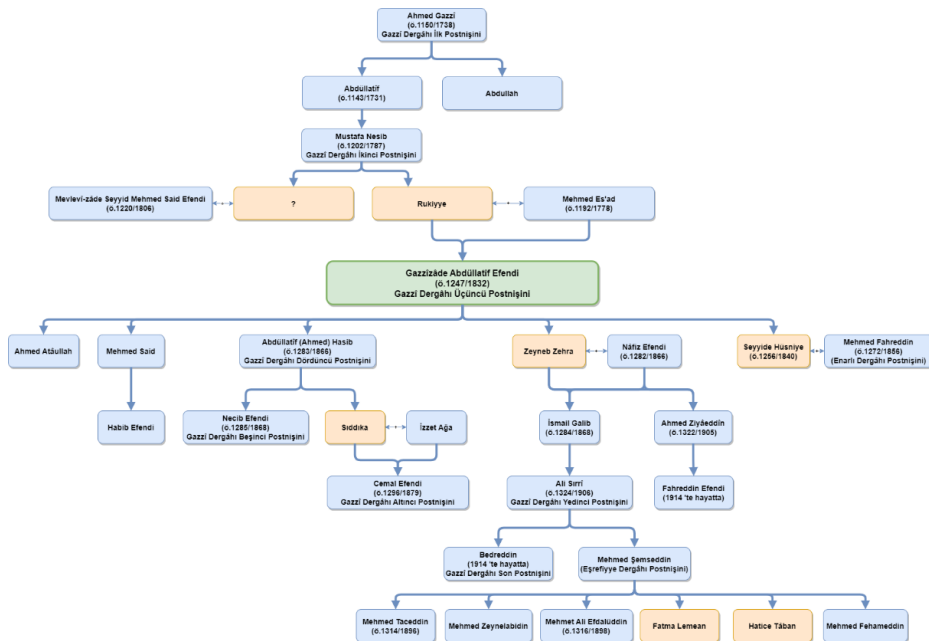
Zeynep Hanım'ın, oğlu İsmail Galib'ten olma torunu Ali Sırrî Efendi (ö. 1322/1904) Gazzî Dergâhı'nın sondan bir önceki şeyhidir. Gazzî-zâde'ye büyük bir sevgi ve saygı besleyen *Sefîne-i Evliyâ* yazarı Osmanzâde Hüseyin Vassâf, eserinde Ali Sırrî Efendi ve Gazzî Dergâhı'nın akıbetiyle ilgili olarak şu bilgileri vermektedir:

“Bu dergâh Vefik Paşa'nın zamân-ı vilâyetinde meşâyih-ı Rufâiyye'den İstanbullu Şeyh Muhammed Fazlî Efendi'ye tevcih olunup, mahdûmları Şeyh Vahdî ve Ferdî Efendiler bir müddet icrâ-yı âyin eylemişler ise de Ali Sırrî Efendi bi'd-da'vâ hak kazanarak seccâde-i meşîhate oturmuştur. Güzel ta'lik yazar hüsn-i hâl ashâbından idi. Ana tarafından Eşref-zâde Rûmî hazretlerine, baba tarafından Ahmed-i Gazzî hazretlerine silsile-i nesebi muttasıldır.(...) Bu dergâh Sırrî Efendi'den sonra sönmüştür.” (Vassâf, 2015, 5/140).

Hüseyin Vassaf yazısının devamında Ali Sırrî'nin oğulları için “Sırrî Efendi'nin iki mahdûmu vardır; biri mekteb muallimi, diğeri avukat kâtibidir. Âlem-i tasavvufla alakadar olamamışlardır. Bir hemşireleri vardır.” demektedir. Halbuki *Yâdigâr-ı Şemsî*'de Mehmed Şemseddin Efendi “Büyük mahdûm-ı edîbi Ahmed Bedreddîn Efendi Ahmed-i Gazzî Dergâhı'na müstakillen, küçük ferzend-i necîbi Muhammed Şemseddîn Efendi (yani kendisi) İncirli Dergâhı nısf-ı meşîhatine ta'yîn olunmuşlardır.” (Şemseddin, 1997, s. 22) demektedir ki bu bilgi daha doğru görünmektedir. Buna göre Ali Sırrî Efendi'nin büyük oğlu Ahmed Bedreddin, Gazzî Dergâhı'nın son postnişinidir.

1332/1914 yılına kadar görevde olduğu bilinen Bedreddin Efendi'nin hangi yıla kadar görev yaptığı ya da akıbeti hakkında herhangi bir kayıt bulunmamaktadır (Tekeli, 2016, s. 686). Ali Sırrî Efendi'nin diğer oğlu, Bursa vefeyât-nâmeleri zincirinin son halkası olan *Yâdigâr-ı Şemsî* nin yazarı Muhammed Şemseddin ise İncirli Dergâhı şeyhliğine nısf-ı meşihat kaydıyla tayin olunmuştur.

Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi'nin soyu hakkında buraya kadar ana hatlarıyla anlatılmaya çalışılan bilgiler 1914 yılına kadar ulaşmaktadır. Gazzî-zâde'nin ailesiyle ilgili dikkat çeken bir detay; kaleme aldığı iki Bursa Vefeyât-nâmesiyle (*Ravzâtü'l-muflihûn* ve *Hulâsatü'l-vefeyât*) Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi'nin, *Gülzâr-ı İrfân* müellifi Mehmed Fahreddin Efendi'nin ve *Yâdigâr-ı Şemsî* müellifi Mehmed Şemseddin Efendi'nin yani dört Bursa Vefeyât-nâmesinin yazarının da aynı soyağacı içinde yer almalarıdır (Yıldırım, 2022, s. 61). Buraya kadar elde edilen bilgiler neticesinde Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi'nin soyağacı aşağıdaki şemada gösterildiği gibidir:

1.5. Tarikati

Zamanının reisü'l-meşâyihından kabul edilen Gazzî-zâde Abdülatîf Efendî'ye henüz dokuz yaşında iken dedesi Mustafa Nesib Efendi tarafından Halvetî-Mısırî zikri telkin edilmiştir (Türer, 1996, 13/540). “*Seyr ü sülûk u tarikat-ı aliyeyi evvelâ Üftade-zâde eş-Şeyh Mustafa Efendi'den (ö. 1216/1801) görmüş*” (Şemseddin, 1997, s. 214) ve ondan hem Celvetiyye hem de Kadiriyye icazeti almıştır. Enârî Şeyhi Mehmed Bedreddin Efendî'den (ö. 1216/1801) Celvetiyye sülûkunu devam ettirmiş ve Seyyid Şeyh Mehmed Emin Kerkükî'den (ö. 1228/1813) Nakşibendiyye tarikatının seyr ü sülûkunu tamamlayarak icazet almıştır (Tekeli, 2016, s. 42).

Anadolu tasavvuf tarihinin son dönemlerinde tarikatlar arasındaki çekişmelerin artış gösterdiği bilinmektedir. Gazzî-zâde Abdülatîf Efendî'nin yukarıda belirtildiği üzere birçok tarikattan icazetli “câmiu't-turuk” vasfı, dergâhında farklı tarikatların usul ve ayinlerini yaptırması, tarikat çekişmelerine rağmen onun hoşgörülü ve birleştiricilik özelliği bulunan bir din adamı olduğunu göstermektedir (Yıldırım, 2022, s. 63).

1.6. Vefatı ve mezarı

Gazzî-zâde Abdülatîf Efendî'nin vefatı biyografik kaynaklarda benzer ifadelerle verilmektedir. *Ravzâtü'l-muflihûn'*da müellifin biyografisinin yazılı olduğu bölümdeki bilgilerin sonraki biyografılarda tekrar edilmesi bunun temel sebebidir. Önceki başlıklar altında belirtildiği üzere damadı Mehmed Fahreddin Efendi *Ravzâtü'l-muflihûn'*da Gazzî-zâde'nin terceme-i hâlini yazmış, bu bölümün sonunda da ölümüyle ilgili olarak şunları kaydetmiştir:

“... ‘illet-i kadîmesi galeyânıyla nice müddet fütâde-i pister-i renc ü ‘anâ olup âhirü'l-emr biñ iki yüz kırk yedi Şa‘bân-ı şerîfiniñ on dördüncü gicesi leyle-i seşenbede rûh-ı laîfî müteveccih-i hânkâh-ı ‘âlem-i beğâ ve cedd-i a‘zamları Şeyh Ahmed el-Ğazzî hazretleriniñ cânib-i yemîninde âsûde-güzîn-i safha-i hâk-i fenâ oldı.” (Orhan, 1041, vr. 32a)

Gazzî-zâde'nin, Mehmed Fahreddin Efendi tarafından “‘illet-i kadîme” olarak nitelendirilen ve ölümüne neden olan hastalığının *Gülzâr-ı İrfân'*da nefes darlığı “‘illet-i zîku's-sadr” olduğu belirtilmekte ve bu eserde ölümü şöyle anlatılmaktadır:

“Cemaât u dervîşâna va‘z u nasîhat ederek varak-gerdân-ı resâil-i subh u mesâ iken ez-kadîm mübtelâ oldukları ‘illet-i zîku's-sadrın harekât u galeyânı ile niçe müddet fütûde-i pister-i renc ü ‘anâ olup âhirü'l-emr bin iki yüz kırk yedi Şa‘bân-ı şerîfinin on dördüncü leyle-i seşenbede rûh-ı şerîfî müteveccih-i hânkâh-ı ‘âlem-i bekâ ve cedd-i a‘zamları Şeyh Ahmed-i Gazzî Hazretlerinin cânib-i yemîninde âsûde-nişîn-i safha-i hâk-i fenâ oldı.” (Güzel, 2021, s. 441-442).

Gazzî Dergâhı müntesiplerinden biri olan Fazlî Efendizâde Şeyh Vahdî Efendi, *Sefîne-i Evliyâ* yazarı Osmanzâde Hüseyin Vassaf'a Gazzî-zâde'nin zamanını idrak etmiş ve Gazzî-zâde Abdülatîf Efendî'nin vefatına şahit olmuş bir ihtiyar Bursalı'dan vefatına dair şunları duyduğunu aktarmaktadır:

“Şeyh Abdülatîf Efendi bir gün hânkâhında Mevlid-i şerîf okutmuş, ekâbir ü a‘yân u meşâyih-i zamân ve hatta o zaman Bursa'da mukîm Şerif Abdülmuttalib hazretleri de o meclis-i şerîfde hâzır bulunmuştur. Cem'iyet dağıldıktan sonra Abdülatîf Efendi irtihâl-i dâr-ı cemâl eylemiştir. Mevlid-i şerîf okunduğu gün Şa‘bânın on dördüncü günü ve akşamı ise leyle-i Berâta müsâdifdir.” (Vassâf, 2015, 5/137).

Hüseyin Vassaf, Gazzî-zâde Abdülatîf Efendî'yle ilgili diğer kaynaklara göre daha tafsilatlı bilgi verdiği yazısının devamında şeyhin vefatının Bursa'da duyulunca herkesi ağlattığı, ertesi gün cenazenin hazırlanarak Şerif Abdülmuttalib'in de yıkanmasına

yardım edip merhumu kabre bizzat kucaklayarak indirdiği hatta yanında sakladığı Hz. Peygamber'in kabir toprağından merhum Gazzî-zâde'nin baş ucuna serptiğini bildirmektedir (Vassâf, 2015, 5/137).

Sonuç olarak Şeyh Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi, 14 Şaban 1247/ 18 Ocak 1832 tarihinde¹⁶ Berat Kandili'ne tesadüf eden Salı gecesi, Gazzî Dergâhı'nda bir Mevlid merasimi sonrasında eskiden beri rahatsızlığını çektiği göğüs darlığı hastalığı sebebiyle 57 yaşındayken vefat etmiştir.

Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi vefatının ardından, Gazzî Dergâhı'nda dedesi Ahmed-i Gazzî'nin sağ tarafına, tekkesinin tevhidhanesinin batısındaki hazireye defnedilmiştir. 1979 yılına kadar kabri defnedildiği yerde kalmış; o sene, Süleyman Çelebi İlkokulu olarak kullanılan ahşap bina yıkılıp yerine bugünkü bina yapılırken rivayete göre bu hazireden altı adet insan iskeleti çıkarılmıştır. Kabirden çıkarılanlar, Pınarbaşı Mezarlığı'nın Tahtakale'deki giriş kapısından yaklaşık elli metre içeride sol tarafa doğru bir yere nakledilmiştir (Tekeli, 2016, s. 42-43.; Karaköse, 2018, s. 82-83).

Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi'nin hayatı ve ailesi hakkında genel hatlarıyla aktarılmaya çalışılan buraya kadarki bilgilerden sonra, makalenin aşağıdaki bölümünde *Ravzâtü'l-muflihûn'da* onun hayatına dair tespit edilenler maddeler hâlinde verilecek ve değerlendirilmeye çalışılacaktır.

2. Ravzâtü'l-muflihûn'da Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi

Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi gibi hem şeyh hem âlim hem de Bursa tasavvuf ve kültür hayatında önemli yere sahip olan bir şahsiyetin biyografisini her cephesiyle ortaya koyabilmek, böyle sınırları belli bir çalışmada kolay değildir. Esasında kendi biyografisinden başka onun hayatında derin izler bırakan, zahirî ve batını gelişmesine doğrudan katkısı olan âlim ve mutasavvıflar hakkında da genel bilgiler verilmesi, Gazzî-zâde'yle aralarındaki irtibatların gösterilmesi, biyografik malzemeyi değerlendirme iddiası bulunan böyle bir yazı için kaçınılmaz bir gerekliliktir. Bu nedenle yazının bu noktasında "Hocaları" başlığının açılarak Gazzî-zâde'nin yetişmesinde etkisi bulunan ve bu yazının amacı doğrultusunda onun biyografisinde yer edinen kişilerle ilgili bilgi ve tespitler de sunulmalıydı. Ancak bu açıdan çok zengin bir eser olan *Ravzâtü'l-muflihûn'da* yer alan ve biyografik malzeme niteliğindeki onlarca hikâyenin, anekdotun bu yazıya taşınması, çalışmanın dallanıp budaklanarak kontrolden çıkacağı anlamına geldiğinden konuyla ilgilenen okurların bu eksikliği, hazırladığımız tezde etraflıca bulabileceğini belirtmekle yetiniyoruz.

Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi hem anne hem baba tarafından ulema sınıfından bir aileye mensup olduğu için her dönemi dinî ve tasavvufi çevrelerde geçen hayatı, takip edildiği kadarıyla hiç de kolay sayılmayacak bir çizgide ilerlemiştir. Onun, iki yaşında iken babasını kaybedip dedesinin terbiye ve himayesine, dedesi de vefat edince on iki yaşında Gazzî Dergâhının meşihat yükü altına girmesi kolay bir sorumluluk olmasa gerekir. Belki de bu sebepten Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi, "Elbet ilâ âhiri'd-dehr herkese bir mürebbî ve nâzır gerekdir. Ehlu'llâh, evlâd-ı tarîk-ı ehlu'llâha sâlik oldıkda anları sükker ile seyr iderek yola getirirler." (Tekeli, 2016, s. 123) inancıyla kendisini daima yetiştirmeye adanmış, kırk yaşının olgunluğuna dek, kendisi de bir dergâhın şeyhi olmasına rağmen hep bir müreşidin gözetiminde bulunmayı tercih etmiştir.

¹⁶ Bütün kaynaklarda Gazzî-zâde'nin vefâtı için bu tarih geçmekteyken Hüseyin Vassaf *Sefîne-i Evliyâ'da* önce "Âlem-i bekâyâ intikâlleri 13 Şa' bân 1247/(17 Ocak 1832) târihine müsâdifdir." demiş, hemen sonraki sayfada ise "Mevlid-i şerîf okunduğu gün Şa'bânın on dördüncü günü ve akşamı leyle-i Berâta müsâdifdir.(...) Cem' iyyet dağıldıktan sonra Abdülatîf Efendi irtihâl-i dâr-ı cemâl eylemiştir." diyerek iki farklı tarih bilgisi vermek suretiyle çelişkiye düşmüştür (Vassâf, 2015, 5/136-137).

Gazzî-zâde'nin hayatında tartışmasız en derin etkiyi yapmış kişi olan şeyhi Mehmed Emin Kerkükî ile aralarında geçen şu olay yukarıda anlatılmaya çalışılan duruma güzel bir örnektir:

Gazzî-zâde, kendisi de bir dergâhın meşihat makamında olmasına ve kendisine bağlı dervişlerinin bulunmasına rağmen Şeyh Kerkükî'ye intisap arzusunu ısrarla ifade ettiğinde Mehmet Emin Kerkükî şu cevabı vermiştir: “*Ya siz bundan akdem meşâyih gördünüz ve tarikatten usûl-i esmâ üzere hilâfet aldınız. Ecdâdın dahî Hazret-i Gazzî'dir. Bizden size ne olabilür?*” (Tekeli, 2016, s. 125). Bu anekdotta hem zamanının en etkili mutasavvıflarından olan Mehmet Emin Kerkükî'nin tevazusunu hem de Gazzî-zâde Abdülatif Efendi'nin tasavvufî terbiye icabı şeyhliğini bir kenara bırakarak, benlik iddiası gütmeyerek kendini tamamen olgunlaşmaya adanmış olduğunu görmekteyiz. Gazzî-zâde Abdülatif Efendi'nin *Ravzâtü'l-muflihûn* gibi hayatına dair ayrıntılar barındıran bir diğer önemli eseri *Vâkı'ât*'ta da hayatının bu safhaları kolaylıkla izlenebilmektedir.

Gazzî-zâde Abdülatif Efendi'nin *Ravzâtü'l-muflihûn*'da biyografisini verdiği zevatın çoğu, kendi gibi ilim ve tasavvuf erbabı olup Bursa'nın seçkin kesimindedir. Yazının muhtelif yerlerinde belirtildiği üzere biyografilerin satır aralarında kendi hayatına dair birçok detay yer almaktadır. Gazzî-zâde Abdülatif Efendi, eserde hayatına yer verdiği kişilerin büyük bir çoğunluğuyla ya bizzat tanışmış, onların sohbetlerinde bulunmuş ya da onları çok iyi tanıyanlarla görüşmüştür. *Ravzâtü'l-muflihûn*'da dedesi Mustafa Nesîb Efendi başta olmak üzere şeyhlerinden, hocalarından, dostlarından uzun uzun bahsetmektedir. Zaten eserin çok büyük bir bölümünü, onun hayatında doğrudan etkili olan, hayatına yön veren bu seçkin kişilerin biyografileri oluşturmaktadır. Dedesi Mustafa Nesîb Efendi'den başka Seyyid Şeyh Mehmed Emin Kerkükî, Üftadezâde Şeyh Mustafa Efendi, Seyyid Şeyh Bedreddin Efendi, Hoca Neş'et Efendi, Seyyid Şeyh Ahmed Şerefeddin Efendi, Seyyid Nûh Efendi, Abdullah Mısırî Efendi bunların başında gelmektedir. Adları belirtilen kişilerin biyografilerinin hepsinde Gazzî-zâde Abdülatif Efendi de bir şekilde yer almaktadır. Ayrıca Bursa'da görev yapan ya da sürgünde bulunan devlet adamlarının biyografilerinde de aynı özellikler müşahede edilmektedir. Gazzî-zâde, eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla toplumun dışında yer alan, kendi uzlet köşesine çekilmiş bir tarikat şeyhi değil; hayatın ortasında bulunan, din ve devlet adamlarıyla irtibat hâlinde olan sosyal bir kişidir.

Ravzâtü'l-muflihûn; Gazzî-zâde Abdülatif Efendi'nin nesebi hakkındaki bilgileri, şeyhleriyle tanışma anlarını, onlara intisap sürecini, onların terbiyesindeki seyr ü sülûkunu, hangi kaynaklardan beslenip neleri okuduğunu, Bursa'daki canlı tasavvufî ortamda ne şekilde yer aldığını ve tekkeler arasındaki ilişkilere dair canlı gözlem ve anekdotları, *Mevlid* ve *Miraciyye* meclislerine katılmasını, bazen şahit olup eserinde aktardığı mizahi olaylardan bazen de devlet adamlarının, vezirlerin bulunduğu meclislerde okuduğu dualara, çektiği zikirlere kadar zengin bir otobiyografik malzemeyi barındırmaktadır. Bu zengin malzemenin hepsinden burada bahsetmek mümkün olmamakla birlikte, onun biyografisinin şekillenmesinde öne çıkanlar maddeler hâlinde ortaya konacak böylece müellifin hayatına ışık tutulmaya çalışılacaktır.

2.1. Erkek evladı olmayan Mustafa Nesîb, iki yaşında yetim kalan torunuyla özel olarak ilgilenmiştir. Dedesinin terbiyesinde yetişen Gazzî-zâde Abdülatif'e yönelik dedesinin beklentilerini eserde yer alan biyografisinden öğrenmekteyiz. Gazzî-zâde *Ravzâtü'l-muflihûn*'da biyografisini anlattığı dedesinin kendiyile ilgili ümitlerinden ve bunların hayatında gerçekleşmiş olmasından şöyle bahsetmektedir:

“*Yine birgün bu kıssayı nakl buyururlar iken bu bî-çâre nezd-i âlilerinde idim. Faķire ĩtâb idüp buyurdılar ki ‘Ceddim baña himmet eyledi, ben de saña himmet ideyim. İn-şâa’llâhu Te’âlâ ‘Abdu’l-laķif, sen daķhi on sekize bâlîğ olduķında va’z u neşâyihâ ibtidâ*

idersin. ' buyurdıkları eŖer-i himmetleri ile bu ağkar-ı mevcûd daği her ne kadar lâyığ degil isem daği nuğk-ı sa'âdetlerini ihyâ için sinn-i mezkûra vâsıl olduğumda kürsî-niŖin ü va'z u tezkîr oldım. " (Orhan, 1041, vr. 9b)

2.2. Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi, ölümünden önceki son hastalığında EŖrefzâde Ŗeyh Abdülkadir Necib Efendi'nin (ö. 1202/1788) elini öpererek duasını almıŖtır. Bu olay gerçekteŖiĖinde Gazzî-zâde henüz on iki yaŖındadır. Bu olayı unutamayan müellif yıllar sonra *Ravzâtü'l-muflihûn'a* da almıŖtır.

"Bu fakîr nâ-mizâc oldukları hengâmda mâbeyn odasında mağdûmları Safiyyü'd-dîn Efendi vasıtasıyla meclis-i devletleriyle bir def'a müŖerref olup yed-i sa'âdetlerini tağbîl eyledim. Ve fakîre Ėâyet iltifat idüp Ėayr du'âlarında ' İn-Ŗâa'llâhu Te'âlâ ceddiñ AĖmed-i Ėazzî - Ėuddise sirruhu'l-'âlî- miŖâli olursun. ' deyü Ėüsn-i niyyet buyurmuŖlar idi. " (Orhan, 1041, vr. 12b)

Abdülkadir Necib Efendi'nin bu anekdottaki duasından ve eserdeki benzer anlatılardan, Ahmed-i Gazzî'nin tasavvufî çevrelerde büyük itibar sahibi olduğu ve Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi'ye daima rol-model olarak gösterildiği anlaŖılmaktadır.

2.3. EŖrefzâde Safiyyüddin Efendi (ö.1205 /1791), babası EŖrefzâde Ŗeyh Abdülkadir Necib Efendi'nin vefatından sonra yerine EŖrefiye dergâhı meŖihatine geçmiŖtir. Onun, aŖaĖıdaki alıntıda görüldüğü üzere Gazzî-zâde'yi evlat edindiği bilgisi baŖka kaynaklarda rastlanılmayan otobiyografik bir bilgidir:

"Salı günleri Câmî'ü'l-kebirde kütübhâne Ėurbında EŖref-zâde Kürsîsi dimekle 'arîf, mağâm-ı 'âlîde va'z u naŖîhat buyurup ba'dehu tevĖîd-i Ŗerîf ile câmî'i mecma'ü'l-uŖŖâĖ iderler idi. HaĖtâ fakîri kendüye evlâd idiñmiŖ idi. Binâ'en-'aleyh her ne kadar Ŗabâvetim hengâmı ise müridânımız ile ekŖer meclis-i sa'âdetleriyle müŖerref ve himmet-i devletleriyle pür-Ŗeref olur idim. " (Orhan, 1041, vr. 13b).

2. 4. Enârlı Ŗeyhi Seyyid Bedreddîn Efendi (ö.1216/1801), o dönem Bursa'sının en saygın Ŗeyhlerinden olup Gazzî-zâde 'nin manevi yönden yetiŖmesinde pay sahibidir. AŖaĖıdaki alıntıda, Ŗeyh Bedreddîn Efendi, kendisini ölüm döŖeĖindeyken ziyaret eden Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi'yi oğlu saydığı ve oğlundan ayrı tutmadığı belirtilmektedir:

"Ėâtır-ı feyz-i mu'ağtarlarını istifsâr idüp Ėuzûr-ı devletlerinde mağdûm-ı sa'âdet-mevsûmları ile kelâm-ı Ŗerîflerine müterâĖĖıb iken mübârek gözin açup buyurdılar ki ' OĖullar, biriñiz zâhir evlâdım ve biriñiz bâtın evlâdım. İkiñiz ĖarındaŖsız, göreyim sizi. Fakîr, gözden nihân olduğumda yine biribiriñizden dür olmayıñ. Ŗürî ve ma'nevî ittiğâd üzre olun. ' buyurup bizlere izin virdiler. Fakîr daği mübârek dest-i kerem-peyvestlerini ve Ėadem-i sa'âdetlerini bûs birle yüz sürüp meclislerinden oĖa Ėapusına toğrı ĖahĖarî ric'at ider iken kemâl-i lüğûflarından bu bendelerine nigâh u iltifat idüp üç def'a ' ŖeyĖ AĖmed-zâde seni Allâh Te'âlâ'ya emânet eyledim. ' buyurup vedâ'-ı Ŗüretin imâ eylediler ve iki sâ'at mürûr eylemedi ĖaĖĖ'a vâsıl oldılar. " (Orhan, 1041, vr. 16b).

2.5. Abdülkadir Necip Efendi'nin oğlu Ŗeyh EŖrefzâde Necmeddin Efendi'nin (1217/1803) kırk yaŖına ulaŖmadan veba salgınında ölmesi, tasavvufî çevrelerde ve Bursa halkı için uzun yıllar unutulmaz bir olay olmuŖtur. Gazzî-zâde, henüz çocukken yaŖadığı bu üzücü olayla ilgili duygularını, cenaze törenindeki gözlemlerini eserinde uzun uzadıya anlatmaktadır. Hatta bu satırları yazdığı döneme kadar (1815 yılı) EŖrefiyye Tekkesi'nden matem havasının eksik olmadığını belirten bölümden kısa bir pasaj şöyledir:

"Bu fakîr cenâzelerine Ėâzîr idim. Bir Ėarlu ve yağmurlu gün idi. Cemî'-i milletiñ Ėalkı merĖûma yas dutmuŖlar idi. Feryâd u fiğân ve zâr u giryândan felekde melekler bükâ idüp Ėâbü't-ı sa'âdet-ĖanûĖ gözyaŖıyla âlüde olmuş idi. TârîĖ-i terĖîme gelinceye Ėadar âsitâne-i 'aliyyelerinden ol mâtem ü melâl iğrâc olmamıŖdır. " (Orhan, 1041, vr. 19a).

2.6. Eserde yer alan Üftâdezâde Şeyh Ahmed (ö.1223/1809) biyografisi, Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi'nin tasavvufî fikirlerine yer verdiği gibi taşıdığı biyografik nitelikler açısından da önemlidir. Bu biyografide anlatılanlara göre Üftâdezâde Ahmed Efendi, vefatından kısa bir süre önce diğer tekke şeyhlerinin de katıldığı ve Emir Sultan Zaviyesi'nde tertip edilen bir mevlid töreninde Gazzî-zâde ile yan yana oturmaktadır. "...beyne'l-meşâyiḥ ba'zı vârid olan kelimât-ı neş'et zıkr olunduḡda" Buharî' de geçen son hadisi okuyup açıklamalarda bulunan Üftâdezâde Ahmed Efendi'den sonra Gazzî-zâde de aynı hadisi izah sadedinde uzun bir şerh yapar.¹⁷ Gazzî-zâde bu meclisi şöyle anlatmaktadır:

"İşbu tahrîr olunan fezâ'il ḡaḡkında olan beyân eyledigimiz kelâm-ı şerîfler ol meclisde merḡûm ve fakîr-i pür-taksîr ḡarafımızdan beyân olunup fi'l-ḡaḡıḡa meşâyiḡ-i kirâma lâyıḡ bir meclis-i ravza-i cinân olup ḡâzîrûn daḡi müstaḡrak-ı füyûzât-ı ḡaḡ ve nâ'il-i raḡmet-i Feyyâz-ı Muḡlaḡ oldılar. Ve ḡitâm-ı meclisde merḡûm buyurmuşdur ki: 'Meşâyiḡ bir maḡalle cem' oldıḡları zamân meclisleri böyle olmaḡ gerekdir ki sâ'ir 'avâm-ı nâsiñ meclislerinden fark ola ve 'indlerinde ḡâzîr olan ḡâlibân daḡi kelâm-ı neşâyiḡ-encâmlarıyla mütenâşşîḡ olalar.' deyü mâ-beynimizde iḡfâ'en bu kelâm daḡi mürûr idüp ḡarḡ-ı meclis olundı.'" (Orhan, 1041, vr. 23b)

Buradan hareketle, o dönem Bursa'sında Emir Sultan Zaviyesi'nin birleştiriciliḡinde farklı tekke şeyhlerinin bir araya geldiḡi, mevlid merasimlerinin canlı tasavvufî ortamlar için vesile olduḡu ve Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi'nin bu meclislerde sözü dinlenen, ilmine güvenilen biri olduḡu anlaşılmaktadır (Yıldırım, 2022, s. 80).

2.7. Mehmed Emin Kerkükî (ö. 1228/1813) Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi'nin son müşşididir. Onun biyografisinde geçen ařaḡıdaki alıntı, dönemin zikir meclisleri hakkında veriler sunmaktadır. Gazzî-zâde'nin bu zikir meclislerinde daima şeyhinin saḡ tarafında oturduḡu bilgisi de bu anekdotta yer almaktadır.

"ḡazretiñ rûḡâniyyetlerinde şu rütbe te'sîr var idi ki cum'â giceleri zıkr-ı şerîfte bu fakîri saḡ taraflarına cülûs etdirme 'âdetleri idi. Saḡlarında oturur iken çok esrâr müşâhede eyledim ki vaşfa gelmez. Cümleden biri, meclisde olan aḡıbbânıñ ba'zın şüret-i a'mâlinde çok kerre müşâhede eyledim. Kemâl-i muḡârenet ile aḡvâllerinden 'aks ider idi.'" (Orhan, 1041, vr. 26b)

Biyografinin devamında şeyhinde gördüḡü güzel ve olaḡanüstü hâllerden bahseden Gazzî-zâde, "...heftede dört kerre meclislerine mülâzım olur idim. ḡâk-i pâyelerine 'âzîm olur iken ba'zen Fütûḡât-ı Mekkiye'den bir nebze müşkilâtı müḡâla'a idüp ba'dehu meclislerine vardıḡda o maḡallî fetḡ idüp müḡâla'amıñ müşkülâtını ḡall iderler idi." (Orhan, 1041, vr. 26b) diyerek şeyhine olan muhabbetini dile getirmekte ve şeyhiyle birlikte mütalaa ettikleri tasavvufî eserler hakkında bilgi edinmemizi saḡlamaktadır.

2.8. Ařaḡıdaki alıntıda ise Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi'nin yatsı namazlarından sonra cemaatle tesbih namazı kıldıḡını, akabinde cemaate vaaz ve nasihat ederek zikir yaptırdıḡını görmekteyiz. Ayrıca dinî edebiyat türlerinden miraciyyenin bu dönemde yaygınlařtıḡını miraciyye okumalarının toplu olarak yapıldıḡını, dervişlerin de bu merasimlerden sonra kahve içtiklerini öğrenmekteyiz:

"Beldemizde Mi'raciyye-i Rasûl-i Ekrem -şalla' llâhu 'aleyhi ve sellem- zuhûr eylediḡi târiḡlerde bir mi'rac gicesi bu fakîr âdetimiz üzre ba'de'l-i'îşâ cemâ'at-i keşire ile şalât-ı tesbîḡi edâ idüp kürsi-nişîn-i va'z u tezkîr oldıḡımda بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ سُبْحٰنَ الَّذِیْ اَسْرٰی بَعْدِہٖ 1-i Mi'rac-ı celilinde va'za mübâşeret idüp kıssa-nazm ¹⁸ اَلْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلَى الْمَسْجِدِ الْاَقْصَا

¹⁷ Gazzî-zâde, o mecliste yaptıḡı bu izahatı daha sonra Ravzâtü'l-muflihûn'da "Fevâ'îl-i tesbî' ve "Öikâye der-fevâ'îl-i tevâ'id-i şerîf" başlıkları altında oldukça ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır.

¹⁸ el- İsrâ 17/1. (Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...Bir gece kendisine bazı âyetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Harâm'dan çevresini mübarek kıldıḡımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir. O, gerçekten her şeyi işitmekte ve görmektedir.)

Seyyidü'l-enâm -‘aleyhi’s-selâm- tafsilen taḥrîr eylediğimde merḳûm İbrâhim Efendi ḥâzır bi'l-meclis idi. Ba‘de’d-du‘â oḡada şûrb-i ḳahve ider iken Mi‘râciye kelâmı gûzer eyledikde merḳûm nuṡḳa gelüp...[mensur bir Mirâciyye yazma dileğini belirtti.]” (Orhan,)vr. 40b, 1041

Bu anekdot da dönem Bursa’sının dinî, tasavvufî hayatı, sosyal yapısı hakkında veriler sunmaktadır.

2.9. Hacı Bekir Efendi (1217/1802) Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi’nin hocalarındandır. Gazzî-zâde, hocasının biyografisinde anlattığına göre Hacı Bekir Efendi, uzun bir hastalıktan sonra kendini iyi hissedince kalp hastalıklarına şifa bulmak için müşşidlerini sırayla ziyaret eder, onların meclislerinde safa bulur. “... *şoñra bu çerâğlarına tenezzül ve âsitânemize teşrif buyurdılar.*” diyen Gazzî-zâde, talebesi olduğu hâlde hocasının kendisini de ziyaret ettiğini bildirmektedir. Bu esnada Ramazan Bayramı sonrası olduğu için Gazzî-zâde ve dervişleri önceden kararlaştırdıkları üzere hamama gitmeye niyetlenirler. Orada bulunan Hacı Bekir Efendi’ye de teklif yapılırca o da “baş üstüne” der ve bineklerle yola çıkılır. Dağ yoluna geldiklerinde hocası ve Gazzî-zâde arasında geçen aşağıdaki diyalog gerçekteşir ve akabinde hep birlikte hamam ziyareti yapılır:

“Pîř-rev oluñ, siz cümlemiziñ üstâdısız.’ edâsını imâ eylediğimde ‘Hayır, oğlum. İş var bugün. Sen pîř-rev ol.’ deyü bu faḳîre emr buyurdılar. Faḳîr daḫi ‘Sulṡanım, üstâdıñ pîşinde râhî olmak şâlib-i ‘adem-i feyzdir.’ didim. Tekrâr cebr idüp bu ‘âcizi kendü emâmlarına sevḳ idüp eřnâ-yı râhda defâ‘at-ı keşîre ile ‘Şeyḫ Aḫmed-zâde, seni Allâhu Te‘âlâya emânet eyledim.’ kelâmını tekrâr-be-tekrâr buyurarak ḫammâm-ı merḳûma vâşıl olup ba‘de‘l-istiḫmâm tevâbi‘imiziñ her biri bir cânibde istirâḫat üzre iken Ḥ‘ace-i mûmâ-ileyh ile ḳafesde ḫalvet ve baş-ı eşrâr řoḫbet idüp muřâḫabet ider iken...” (Orhan, 1041, vr. 43a).

Yukarıda alıntılanan bölüm de Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi’nin hayatına ve dönemin sosyal yönüne dair bazı çıkarımlar yapmamıza yardımcı olmaktadır. Buna göre dervişleriyle planlı bir şekilde hamam ziyareti yapması onun, müritleriyle arasına mesafe koymadığını göstermektedir. Ayrıca bu ziyaretin ““*Aḳîb-i ‘îd-i fiṡr olma taḳrîbi Ḳükürtlü Ḥammâmî’na ‘azm eyleme taşmîmimiz olmağla...*” ifadesinden, Ramazan bayram sonrası hamama gitme âdeti olduğu ve Gazzî-zâde’nin de bu âdete uyduğu sonucu çıkarılabilir. Zaten Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi, uzunca bir bölümünü Bursa Kaplıcaları’na ayırdığı Vefeyât-nâme türündeki diğer eseri *Hulâsatü'l-vefeyât’*ta, dünyaca ünlü olduklarını söyleyerek bu kaplıcalardan övgüyle bahsetmektedir. Şehir içi yolculuklarda hayvanların binek olarak kullanılması da diğer bir önemli husustur (Yıldırım, 2022, s. 83).

2.10. *Ravzâtü'l-muflihûn’*daki ilginç anekdotlardan bir diğeri aslen Merzifonlu olup sonradan Bursa’ya yerleşmiş varlıklı olmayan bir müderris Merzifonî Ömer Efendi’ye (1203/1808) aittir. Gazzî-zâde’nin hayatına dair izler barındıran bu biyografiye göre “...*fukarâ-yı ‘ulemâyı ağniyâ-yı müslimîniñ iđnâ eylemesi lâzıme-i ḫâlden oldığına sebeb...*” Merzifonî Ömer Efendi Bursa eşrafının zenginlerini bir deftere kaydetmiş ve “...*herbiri senevî rızâsıyla ve řafâ-yı derûnuyla mezbûrâ ne iḫsân eyleme va‘d iderse anı taḫrîr iderdi.*” Müderris Ömer Efendi, eşraftan her sene başında aldığı yardımlarla seneyi geçirmektedir. “*Ḥattâ bu faḳîrden daḫi senede bir kîl daḳîk-ı ḫâş aḫz iderdi ve cümle aḫıbbâsı řafâ-yı dil ile merḫûma ikrâm iderler idi.*” Bu anekdot, Bursa’da dayanışmaya dayalı sosyal bir yön olduğuna ve Gazzî-zâde’nin de bu dayanışmaya katıldığına örnektir. Bu alıntıdan yola çıkılarak *Ravzâtü'l-muflihûn* müellifinin varlıklı bir şeyh olduğu anlaşılmaktadır (Yıldırım, 2022, s. 83).

2.11. Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi’nin hayatına dair diğer bir dikkate değer ayrıntı, Sofizâde Seyyid Abdurrahman Efendi’nin (ö. 1223/1808) biyografisinde görülmektedir. Abdurrahman Efendi babasından musiki ilmini talim eden birçok “*ilâhî-i*

ehlu' llāh ve Ramazān-ı şerīfde terāvīh beyninde tezyīn-i mehāfil olarak āgāz olunan teşābīhī" (Orhan, 1041, vr. 47a) bilen biridir. Gazzî-zâde, dedesi Mustafa Nesīb Efendi'nin meşihati döneminde Abdurrahman Efendi'nin babasının da tekkenin ser-zâkiranı olduğunu belirtmektedir. Gazzî-zâde, çocukluğundan beri haftada bir gün Seyyid Abdurrahman Efendi'nin kendisini ziyaret ederek birlikte ilmî sohbetlerde bulduklarını bazen de kendisinden ilahi makamlarını talim ettiğini hatta defalarca meşk ettiklerini şu cümlelerle bildirmektedir:

"Dā'iremiz ile hīn-i şabāvetinden berū ve münāsebet-nāmeleri olduğundan heftede bir gün teşrīf idüp bu fakīr ile müzākere-i 'ilmiyye ve ba'zan kendüden te'allüm-i maķāmat-ı ilāhiyāt 'ādetimiz olmağla (...) bizlere 'alā tarīkī'l-meşk ta'līm ve defa'ātle tekrār-be-tekrār āgāz idüp..." (Orhan, 1041, vr. 47a)

Bu alıntıdan Gazzî-zâde'nin hayatında musikinin belli bir yeri olduğu, pasif bir dinleyici olmanın ötesinde musiki icrasında aktif olduğu anlaşılmaktadır. Gazzî-zâde Abdülatif Efendi'nin *Risāle-i Andelīb-i Uşşāk* adlı musiki konusunu işleyen bir de eserinin bulunması onun bu konuya ciddi eğildiğini göstermektedir. Bilindiği üzere dinî musiki, tekkelerdeki zikir meclislerinin vazgeçilmez bir unsurudur. Bu eserde de güzel ses ile okunan kelām-ı mevzun hakkında bilgi verilmektedir (Yıldırım, 2022, s. 84).

2.12. *Ravzâtü'l-muflihûn'* da devlet adamlarının biyografileri "*Ravza-i Vüzerâ*" bölümünde yer almaktadır. Bu bölümde yer alan üç biyografide Gazzî-zâde Abdülatif Efendi'nin kendi biyografisine yönelik ipuçlarını barındırmaktadır. Bunlardan biri Bolu Valisi Abbas Paşa (ö.1229/1814)'dır. *Ravzâtü'l-muflihûn'* da Abbas Paşa'dan övgüyle söz eden Gazzî-zâde, Paşa'nın tarikat ehli olduğunu, İstanbul'daki mürşidi vefat ettikten ve Bursa'ya sürgüne gönderildikten sonra kendisine intisap edip kendisinden manevi ders aldığını belirtmektedir. Devlet kademesinin vezirlik gibi en üst kademesinde yer alan birinin müridi olması, kendisinden ilim talep etmesi Gazzî-zâde'nin biyografisi adına çok önemli bilgilerdendir: "*Bursa'da āsāyiş eyledikleri zamān, bu fakīr-i pür-taķşīrden ol daķı mertebe ikmāl-i tarīka sa'y ü gayret idüp ekser leyālīde dā'ire-i 'aliyyelerinde olan ihvānile zikr ü tevḥīd ile meşgūl olurlar idi ve bu 'abd-i za'īfden Delā'il-i Ḥayrāt telemmūz idüp yevmiyye bir Ḥizb ü Delā'il ve üç cüz Ḳur'ān-ı 'azīmü' ş-şān tilāvet ider idi."* (Orhan, 1041, vr. 60b).

Gazzî-zâde'nin müridlerine okuttuğu eserlerden birinin *Delāil-i Hayrāt* olduğu bu anekdotan ayrıca öğrenilmektedir.

2.13. Önceki başlıkta belirttiğimiz üzere *Ravza-i Vüzerâ* bölümünde biyografisi aracılığıyla Gazzî-zâde hakkında bilgi elde ettiğimiz bir diğer devlet adamı ise hayırseverliğiyle ünlü olan Sadr-ı Esbak Ahmed Paşa (ö.1229/1814)'dır. Bursa'da bulunduğu dönemde eski eserleri ihya eden Ahmed Paşa, Yeşil Türbe olarak bilinen Çelebi Sultan Mehmet Türbesi'ni yirmi beş bin kuruş sarf ederek tamir ettirmiştir. *Ravzâtü'l-muflihûn'* dan öğrendiğimize göre büyük bir katılımla türbenin açılışı yapılmış, Ahmed Paşa'nın isteğiyle dua merasimlerinin icrasını Gazzî-zâde Abdülatif Efendi yapmıştır. Hatta Paşa, merasim meclisinde yer alan şeyhlerin hediyelerini de yine Gazzî-zâde'nin eliyle verdirmiştir. Gazzî-zâde bu olayı eserinde şöyle anlatmaktadır: "*...ḥitām-ı ta'mīrde bir Mevlid-i Şerīf kırā'at idirüp cümle vücūh ve 'ulemā ve suleḥā ve meşāyiḥ ḥāzır olup bir 'ālī meclis olduğda anda ḥāzır olan meşāyiḥiñ her birine ḥāline göre bu fakīrin yed'im ile şurre ve 'aḥiyyeler baḥş eylemiştir."* (Orhan, 1041, vr. 61b).

2.14. Burada örneklendireceğimiz son alıntı da *Ravzâtü'l-muflihûn'* un yukarıdaki iki örnekte olduğu gibi *Ravza-i Vüzerâ* bölümündendir. Hem Osmanlı tarihi hem de Bursa için çok önemli bir kişilik olan Karaçelebizade Ahmed Aziz Paşa (ö.1229/1814) biyografinin sahibidir. Onun Bursa'da sürgünde bulunduğu dönemi yakından takip eden ve çoğu kez onunla bir arada bulunan Gazzî-zâde, eserinde tarihî açıdan değerli bilgiler

paylaşmaktadır. Ancak burada konunun Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi'ye bakan yönü ele alındığından şu örneklerle yetinilebilir:

Karaçelebizade Ahmed Aziz Paşa Bursa'da birçok hayır işinde bulunmuştur. Paşa, asayışı bozup halkı rahatsız eden asileri cezalandırmış diğer yandan "...ser-i kârda bulunan kimselere hâline göre birer hil'at ilbâs olunup hattâ bu 'abd-i fakîri daği hatm-i kırâ'at-i hatt-ı şerîfle teberrüken bir du'â olunmağ için ihzâr eylemişler idi." (vr. 58b) Hâline, mevkisine göre ahaliye dağıtılan bu hediyelerden bir tane de haziruna dua okuyan Gazzî-zâde'ye verilir: "Tamâm-ı dervîşâna lâyığ bir şûf, yün-i kadife daği hişşe-i dil-rişânemize ba'de'l-işâbe ne hâl ise bir nebze telebbüş olunup ve 'arż otaşında tebrîk-i manşıb-ı merâsim yerine getürüp tevdi' olundu." (Orhan, 1041, vr. 58b).

Bu hediye'nin niteliğinden hareketle Gazzî-zâde'nin Ahmed Aziz Paşa nezdindeki yerine ve kıymetine hükmedilebilir. Yine benzer bir durum, büyük bir çeşme yaptıran Paşa'nın birçok kişinin bulunduğu açılışta duayı Gazzî-zâde'ye yaptırmasıdır: "...şerbet-i 'aşel-i muşaffâ revâne oldığı dem kendüleri ve hâkim-i vaqt vesâ'ir kibâr-ı belde-i hâzirün muvâcehe-i çeşme olup bu 'abd-i 'âciz du'â ve cemâ'at-ı keşîre âmîn-güyâ olmuşlardı." (Orhan, 1041, vr. 58b).

Benzer bir örnek de bir mevlid merasiminde yaşanır. Merasimin ardından huzurdaki birçok derviş ve şeyhe Ahmed Aziz Paşa'nın ihsan ettiği hediyeleri Gazzî-zâde kendi eliyle verir: "...bir Mevlid-i Şerîf kırâ'at olunup hâtimesinde zîkr ü tevhîd ile miskiyyü'l-hitâm olduğda meclis-i tevşîh-i Mevlid-i Şerîf'de hâzir olan zâkirân ve meşâyih-i kirâmân hâzerâtına bu 'abd-i fakîr-i pür-takşîr yediyle 'aşıyyeler ihsân buyurulup Ahmed Paşa Cenâblarınıñ bu vechile hizmetine sebeb oldılar." (Orhan, 1041, vr. 59a)

Yukarıdaki örnekler, köklü bir aileden¹⁹ gelen ve Osmanlı Devleti'nde vezirlik makamına kadar yükselmiş Karaçelebizâde Ahmed Aziz Paşa'nın Bursa'da onlarca tekke şeyhi varken bu onur verici görevleri Gazzî-zâde'ye vermesi, onun itibarlı kişiliğini ve hayatının önemli noktalarını gün yüzüne çıkarması yönüyle ayrıca dikkate değerdir (Yıldırım, 2022, s. 85).

Sonuç

Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi'nin kaleme aldığı *Ravzâtü'l-muflihûn*, Vefeyât-nâmenin sınırlarını aşan, biyografi türüne daha yakın bir eserdir. Gazzî-zâde, eserinde ele aldığı kişilerle ilgili bilgi verirken kendi hayatına dair ayrıntılara da yer vermiştir. Müellifin biyografisini bütünleyebilme adına önemli yer tutan bu ayrıntılar, hayatının ve kişiliğinin şimdiye kadar bilinmeyen yönlerine ışık tutmaktadır. Tez çalışmamız vesilesiyle elde edilen bilgileri değerlendiren bu makalede onun, yazılması Bursa şehir ve tasavvuf kültürü adına çok gerekli olan, bütüncül bir monografisinin nüvesini oluşturabilecek nitelikte bilgilere yer verilmiştir.

Müellifin, anlattığı kişilerle birlikte kendi hayatı hakkında da önemli bilgiler verdiği, bazı biyografilerde ise hem anlatıcı hem de aktarılan biyografinin kişilerinden biri olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Bu yönüyle eser, müellifin zengin otobiyografik malzemesini barındırmaktadır. Müellifin ailesi hakkında şimdiye kadar karanlıkta kalan bazı yönler de bu çalışma aracılığıyla açıklığa kavuşmaktadır.

Eserden onun kişilik özelliklerine yönelik ipuçları da elde edilmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla dışa dönük ve saygın bir kişi olan Gazzî-zâde, Bursa tasavvuf çevrelerinde ve sosyal hayatta önemli bir yere sahiptir. Tüm sayfaları tasavvufî bir ortamda geçen Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi'nin hayatı, insanları irşad etmeye çalışmakla

¹⁹Ahmed Aziz Paşa'nın dedesi Karaçelebizade Abdülaziz Efendi (ö. 1068/1658) Osmanlı şeyhülislâmlarındandır. Geniş bilgi için bkz: Kaya, 2001, 24/ s. 381-383.

geçmiştir. Tasavvufun insanı olgunlaştırma sürecinde kişiye kazandırmaya çalıştığı tevazu, hilm, sabır, yardımseverlik gibi hasletleri, şahsında içselleştirdiği eserindeki ipuçlarından anlaşılmaktadır. Eserinin muhtelif yerlerinde kendinden bahsederken kullandığı “*bu fakîr, bu abd-i âciz, bu abd-i fakîr-i pür-kusûr...*” gibi ifadeler her ne kadar klasik nesrimizin bir üslup özelliği olsa da onun tasavvufî terbiye almış mütevazı kişiliğine işaret eden örneklerdendir. Bursa’da bulunan yüksek kademedeki devlet adamlarının, merasimleri onun aracılığıyla icra etmeleri de kendisinin saygın ve olgun kişiliğine dair fikir vermektedir.

Gazzî-zâde Abdülatif Efendi’nin, Bursa’da iz bırakmış kişilerin vefat bilgilerini ve hayatlarından kesitleri paylaştığı eseri *Ravzâtü’l-muflihûn*, onun çevresinden ve aile ortamından başlamak üzere hayatının bazı safhalarına ışık tutması açısından son derece önemli bir eserdir. Eser üzerine yaptığımız tez çalışması ile klasik biyografi kaynaklarında hakkında yer alan bilgilere ek olarak yeni bilgilere ulaşılmış, eksiklikler ve bazı tutarsızlıklar giderilmiştir. Tez çalışmasından üretilen bu makaleyle de Gazzî-zâde Abdülatif Efendi’nin hayatına dair elde edilen biyografik malzeme değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Kaynakça

- Aksoyak, İ. H. (2021). Bursalı Şeyh Gazzî-zâde Mustafa Nesib’in Şiirleri. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5(2), 1572-1587.
- Atlansoy, K. (1998). *Bursa Şairleri, Bursa Vefeyât-nâmelerindeki Şairlerin Biyografileri*. Bursa: Asa Kitabevi.
- Bursalı Mehmed Tâhir (2016). *Osmanlı Müellifleri*. (haz. M.A. Yekta Saraç). Ankara: TÜBA Yayınları (1-3).
- Gazzî-zâde Abdülatif Efendi, (t.y). *Hulâsatü’l-vefeyât*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü, no: 2257.
- Gazzî-zâde Abdülatif Efendi. (t.y). *Mecmu’a*. Bursa: İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Orhan Bölümü, nr. 5997.
- Gazzî-zâde Abdülatif Efendi. (t.y). *Ravzâtü’l-muflihûn*. Bursa: İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Orhan Bölümü, nr.1041.
- Gazzî-zâde Abdülatif Efendi. (t.y). *Risâle-i Andelîb-i ‘Uşşâk*. Bursa: İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Orhan Bölümü, nr. 706/1.
- Güzel, B. (2021). *Mehmed Fahreddin Bursavî ve Gülzâr-ı İrfân İsimli Biyografik Eseri (İnceleme-Metin-Dizin)*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Kaplanoğlu, R. (2013). *1830-1843 Yılları Nüfus Defterlerine Göre Bursa’nın Ekonomik ve Sosyal Yapısı*. Bursa: Nilüfer Belediyesi Yayınları.
- Kara, M. (2017). *Bursa’da Tarikatlar ve Tekkeler*. Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları.
- Karaköse, Ş. (2018). *Nakşbend Yolunun Esasları, Mergûbü’s-sâlikîn*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Kaya, N. (2001). Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 24, ss. 381-383). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Mehmed Şemseddin. (1997). *Bursa Dergâhları: Yâdigâr-ı Şemsî, I-II*. (haz. Mustafa Kara-Kadir Atlansoy). Bursa: Uludağ Yayınları.
- Osmanzâde Hüseyin Vassâf. (1995). *Sefîne-i Evliyâ (1-5)*. (haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz). İstanbul: Kitabevi Yayınları.

- Öcalan, H. B. (2000). *Bursa'da Tasavvuf Kültürü (XVII. Yüzyıl)*. Bursa: Gaye Kitabevi.
- Öcalan, H. B. (2012). Gazzî-zâde Abdülatîf'in Kaleminden Bursa Dergâhları. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (22) , 43-64 .
- Önal, R. (2013). *Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi'nin Fütûhâtı Kenzî' l-Kur'ân Adlı Fâtîha Sûresi Tefsîrinin Tahlili ve Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Sandal, N. (2017). *Siddîk Ali Baba Divançesi*. Yüksek Lisans Tezi. Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi.
- Tek, A. (2019). *19. Yüzyılda Bursa'da Bir Nakşî Mesnevihân Mehmed Emin Kerkükî*. Bursa: Emin Yayınları.
- Tekeli, H. (1996). Gazzî Ahmed Efendi. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 13, ss. 539-540). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tekeli, H. (2016). *Gazzî-zâde Abdülatîf'in Hayatı, Eserleri ve Vâkı'ât'ı*. Bursa: Uludağ Yayınları.
- Türer, O. (1996). Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 13, ss. 540). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yediyıldız, M. A. (2008). Bursa Ulucâmi İmâmı ve İmâmı. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2), 121-146.
- Yıldırım, M. (2022). *Gazzî-zâde Abdülatîf Efendi ve Ravzâtü'l-muflihûn Adlı Eseri (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.